

СРПСКА ШКОЛА У ЗЕМУНУ У XVIII СТОЛЕЊУ

Данас кад се Земун уз Београд на економском и културно-просветном пољу развија упоредно, као недељива територијална јединица на којој су закони и уредбе нашег друштвеног плана подједнаки и са ове и са оне стране Саве и Дунава за све народности, интересантан је један докуменат, акт који се налази у Архиву града Београда из којег се види каква је била организација Српске основне школе у Земуну половином осамнаестог века.¹ Овај акт је Илирска дворска депутација из Беча послала Магистрату Слободног војног комунитета у Земуну 30. VIII. 1770 године преко Царско-краљевског дворског ратног савета. У њему се налази дванаест питања која се односе на српске основне школе у Војној граници.

Земунски магистрат је на овај акт одговорио овако:

1) У Земуну се од године 1745 налази Општа српска основна школа за подuku православне младежи у српском (илирском) или такозваном словенском читању и писању. Православна општина желела је још само то да буде кадра да добије и да узмогне издржавати таквог учитеља који би могао подучавати децу и словенској граматизи те и немачком језику. То се чини да је тим потребније што деца без словенске граматике не могу да разумеју црквене књиге, а без немачког језика не могу напредовати ни у једном сталежу ове земље.

2) Ова је школа осредње уређена.

3) Учитеље прима (узима) један одбор Православне општине.

4) Учитељ има годишњу плату од 110 форинти, а њему додељени прецептор 50 форинти, оба заједно 160 форинти који се новац скупља тасом у црквама сваке недеље и празника, као милостиња, па ако та милостиња није довољна, попуњава се црквеним дохоцима.

5) Осим наведених 160 форинти не узима учитељ са својим прецептором од школске деце ниједне крајцаре; то може да буде само онда ако родитељи желе да им нешто добровољно поклонне.

6) Осим подучавања деце мора учитељ да за време богослужења пева у цркви.

7) У Земуну постоји школска зграда изграђена на црквеном земљишту од доброг материјала.

8) Број деце није увек исти, јер родитељима су деца неопходно потребна за време лета код кућног посла. Број школске деце износи отприлике 110.

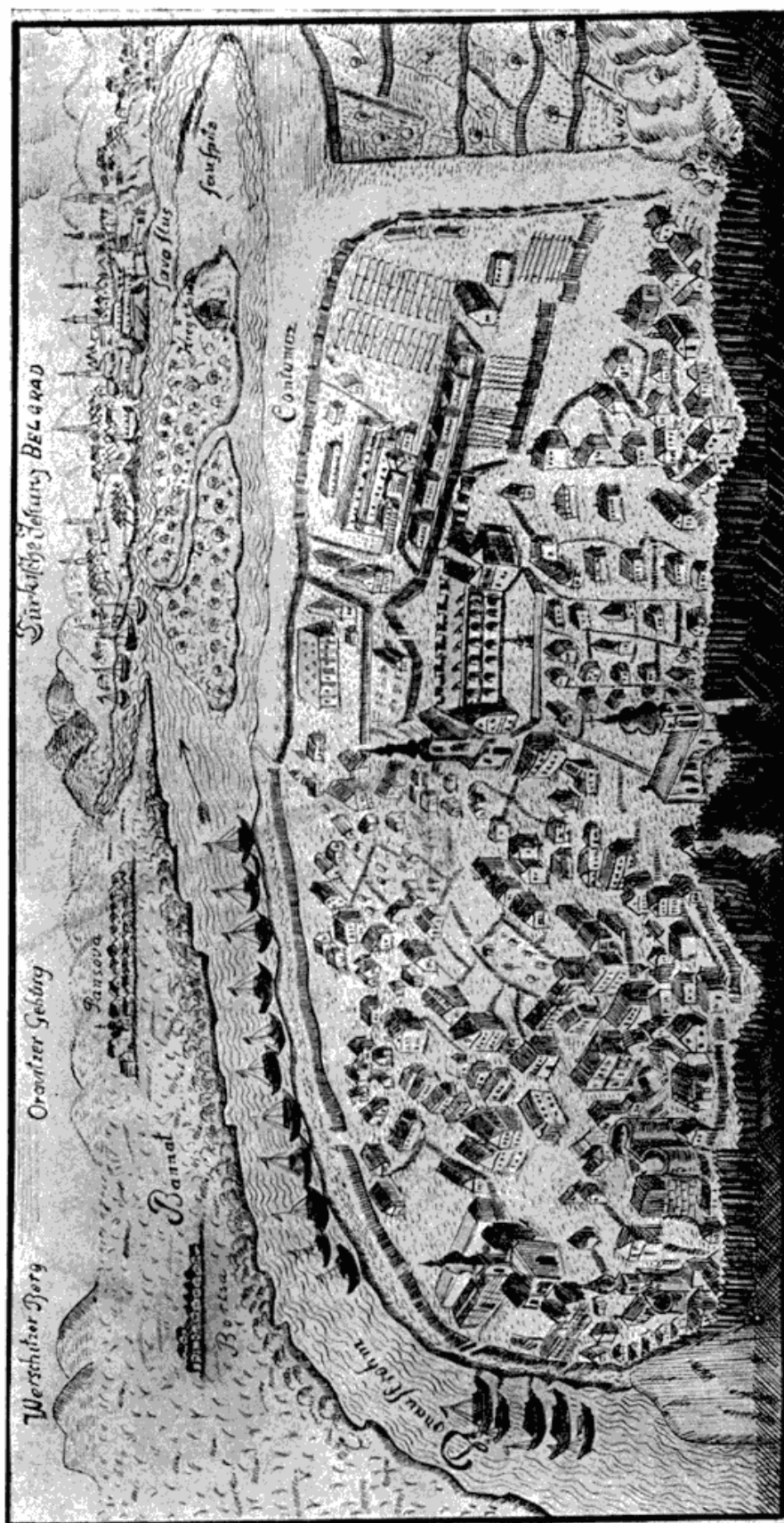
9) У школи се учи читање и писање словенског језика и 5 првих аритметичких врста.

10) Што се тиче матерњег језика, у њему је учитељ са својим прецептором добро упућен, а иначе не познаје ниједан други језик.

Оба овдашња наставна лица су домаћа (месна) деца.

11) За школске потребе није за сада ништа одређено. Зими морају деца да доносе од куће у школу по комад дрвета за загревање школе. Родитељи набављају деци школске књиге, а поправке школе врше се из црквених доходака. Надзор над школским радом и над учитељима припада месном парохијском свештенству и црквеним туторима.

¹ Архив града Београда (АГБ). Земунски магистрат (ЗМ): кутија 5, Г. 1770, ф. II, бр. 50.

Сл. 1 — Изглед Земунa 1789 године, гравира из Музеја у Земуну

12) Настава се одржава сваки дан пре подне од 7—11, а после подне од 1—4 сата. Двапут седмично после подне деца не долазе у школу. Школа се затвара 12 септембра, па, према томе, деца иду 11 месеци у школу, а распуст траје 1 месец.

Док је Магистрат издржавао из општинских сретстава Немачку школу: сазидао школску зграду, плаћао тројицу учитеља и школу снабдевао књигама, огревом и писарничким материјалом, Срби су, иако су као већина становништва² сносили највише јавних терета, морали сами да се брину за своју школу. Магистрат је стога упутио 23. XI. 1777 промеморију Генералној команди у Осијеку да се одобри да Земунска општина (Комунитет) плаћа српском учитељу 120 форинти годишње и да даје за потребе Српске школе годишње 45 форинти 42 крајцаре, поготову кад је Српска црквена општина много помагала и немачког учитеља кад овај није примао издржавање из градске касе,³ па је та претставка имала успеха, и један је српски учитељ добијао из Градске касе плату од 144 форинте и дрва.

Године 1777 узела је Српска црквена општина учитеља лутеранске вероисповести да српску децу подучава и у немачком и латинском језику. Иако се тај учитељ показао као врло способан и вредан, тако да је после смрти српског учитеља подучавао децу и у њиховом матерњем језику, ипак је, по наређењу Војне команде у Земуну од 22. IX. 1778 године, морао да буде отпуштен зато што није био ни православне ни римокатоличке вероисповести. Међутим, четворица грчких трговаца задржали су га и склопили с њим уговор да им децу учи немачки и да им води немачку кореспонденцију.⁴ Дне

6. IX. 1782 године упућује Славонска генерална команда у Осијеку акт Магистрату у Земуну, у коме се налаже да се за Српску школу, коју похађа две стотине ученика, употребе за учионице три собе новосаграђене зграде уз православну цркву (Свето Николајевску), док ће деца која приватно уче грчки имати наставу у једној соби у старој школској згради.⁵

Школска комисија у Винковцима 25. II. 1787 године одобрава да српски учитељ, по налогу Магистрата, настави с обучавањем деце и у латинском језику уз наставу у народном језику, уколико покаже сведоцима да је за то способан, и одређује да се и у Српској школи врши јавни испит и преглед сваке пола године, као што се то већ обављало у Немачкој школи.⁶ Немачки се језик дотле није учио у Српској школи због преоптерећености.⁷ Српска деца после свршене Српске школе упућивала су се ради тога предмета у Немачку школу, али су је она слабо посећивала.

Земунски Грци 17. V. 1793 туже се на Србе због шиканирања и траже посредовање Магистрата,⁸ а 13. VII. 1793 поднео је 61 „Грк и Влах“ Земунском магистрату претставку да им се даду иста права која уживају њихови суграђани Срби како у школама тако и у цркви. На састанку што га је тим поводом, а по наређењу Магистрата, одржала 24. VII. 1793 комисија састављена од Срба с једне, а Грка и Влаха (Цинцара) с друге стране затражили су последњи да се поред три српска учитеља на терет црквеног и школског фонда постави и један учитељ грчког језика образлажући тај захтев тим што Грци и Власи чине знатан део градског становништва који плаћа порезе како држави тако и за издржа-

² Према попису из године 1776 било је у Земуну 1633 православних, 406 римокатоличких и 30 јеврејских породица.

³ АГБ ЗМ: кутија 10, Г. 1777, ф. II, бр. 57.

⁴ АГБ ЗМ: кутија 10, Г. 1778, ф. I, бр. 43.

⁵ АГБ ЗМ: кутија 16, Г. 1782, ф. II, бр. 123.

⁶ АГБ ЗМ: кутија 33, Г. 1787, ф. IV, бр. 634.

⁷ Ibid.

⁸ АГБ ЗМ: кутија 85, Г. 1793, ф. XXI, бр. 23.

вање цркве, свештенства и школа.⁹ Претставници Срба одговорише на то да број Грка и Влаха није велик и да се број српске школске деце попео на 240 па да су за њих потребна три учитеља чија плата износи 560 форинти, а за остале школске потребе још 140 форинти, дакле у свему око 700 форинти. Из градске касе прима Црквена општина у ту сврху 144 форинте, а тасом и завештањем сакупи се годишње око 400 форинти, па је, према томе, Црквено-школска општина већ у дефициту, па стога не може да преузме плаћање још једног — грчког — учитеља, али је дала доказ своје благонаклоности тим што је отступила једну собу за држање грчке приватне школе. Претставници грчког и влашког народа изјавише сада да 66 породица тражи грчку школу, па кад Црквена општина подмирује већ разлику између 544 (400+144) и 700 форинти, може исто тако да даје грчком учитељу плату која би износила 300—350 форинти.¹⁰ На поновном састанку, одржаном 23. VIII. 1793 године, изјавили су српски претставници да између оних 60 има свега 5 правих грчких породица, остало да су Грци, Цинцари и Бугари који су ожењени Српкињама те се не могу сматрати грчким, па стога српски народ држи да тих 5 грчких породица не могу тражити да се постави један грчки учитељ тим мање што три учитеља нису довољна за подучавање 250 српске деце. Они ће са задовољством поздравити намеру Грка ако ови пруже средства да се школски фонд повећа и тим омогући плаћање грчког учитеља. Заступници Грка остадоше при својој захтеву да се за њихову децу уреди школа и да се она издржава из заједничког школског фонда.¹¹

Поводом тих несугласица које су биле настале у Српској црквеној општини између Срба и Грка (Цинцара) послао је митрополит Стеван Стратимировић у

Земун комисију од три члана која је 4. I. 1794 године образовала општински одбор од 12 Срба и 6 Грка који је под руководством земунског протопрезвитера управљао у име целе православне општине свим црквеним и школским пословима. Тада је била за грчку децу основана посебна школа, па се тај одбор бринуо за одржање школе — Српске и Грчке — и плаћање учитеља, који су се дотле издржавали претежно скупљањем прилога у цркви за време богослужења.¹²

Лазар Николић, Рака Чалиновић, Димитрије Братоглић и Адам Панић 19. VII. 1799 године моле, у име Српске црквене општине, да се из Градске касе плаћају српски и грчки учитељи и да се и за њих набављају дрва као што је случај с учитељима немачке школе. Гранички инспектор гроф Колоредо то одбија с образложењем да српске школе не издржава држава већ Српска црквена општина.¹³ Како су учитељи били нередовито и оскудно исплаћивани, предложио је прота Јефтимије Ивановић одмах по својој доласку у Земун да се, по примеру Карловаца, оснује српски школски фонд, што је приносима грађана извршено 1. XI. 1812 године па је он концем 1819 године износио већ 24000 форинти бечке вредности. Према протином извештају од 3. I. 1821 године стајале су обе, Српска и Грчка школа, под надзором Конзисторије у Карловцима, а сваки је протопрезвитер био обавезан да као школски надзорник прегледа све школе у свом протопрезвитерату, те да Конзисторији поднесе извештај да ли су се, не само сви прописани предмети у реду обучавали, него да ли се религијска настава обављала према догмама православне цркве.¹⁴

Одлуком Дворског ратног савета од 31. VIII. 1819 године одређено је да Магистрат врши надзор над радом националних школа, те да Српско-грчка школска

⁹ АГБ ЗМ: кутија 85, Г. 1793, ф. XXI, бр. 31.

¹⁰ АГБ ЗМ: кутија 85, Г. 1793, ф. XXI, бр. 34.

¹¹ *Ibid.*

¹² АГБ ЗМ: кутија 409, Г. 1821, Р. бр. 14 (прил. из год. 1794).

¹³ АГБ ЗМ: кутија 149, Г. 1794, ф. XXI, бр. 46.

¹⁴ АГБ ЗМ: кутија 409, Г. 1821, Р. бр. 14.

општина не може више да сама поставља учитеље, него да ови морају да буду намештени од високих и највиших власти. Поред свега тога што је та одлука била обновљена 17. III. 1821 године, ипак се Школска општина није на њу много обазирала, него је Магистрату оспоравала право надзора и сама је постављала учитеље, позивајући се на статуте Школског фонда из кога су се плаћали учитељи. Да целу ствар рашчисти, упутио је Магистрат 1. V. 1822 године, преко Генералне команде у Петроварадину, врло занимљиву претставку Дворском ратном савету, у којој не само да приказује како Српска школска општина не поштује цитирану одлуку у погледу надзора и постављања учитеља, него и предлаже да се, по узору Немачко-банатске и Влашко-илирске регименте, и овде оснује Српска школска дирекција која ће прописати који се предмети имају обучавати, па да то не буде препуштено вољи сваког појединог учитеља те да српске и грчке учитеље не узима и не отпушта Школска општина по својој вољи, него да они полажу испит пред Дирекцијом. Осим тога Магистрат тражи да се, поред ове Дирекције, дода политичкој и духовној власти право надзора над српским школама. На концу, Магистрат сматра оправданим да се још два, или бар још један, од оне четворице српских учитеља које плаћа Школски фонд исплаћује као и немачки из Градске касе, да им се даје паушал за писарничке потребе те да се и српској школској деци дају, као и немачкој, награде да се тиме потстакну на марљивост. Тај је предлог образложио Магистрат овако:

Према пропису за годину 1821 имао је Земун 8335 душа, од којих је православног било 6355, а осталих свега 1980. За школу способне деце било је 1544, од којих је школу полазило у 11 разреда: 5 српских, 3 немачка, а 2 грчка и 1 јеврејска — свега 567, док је 977 остало препуштено својој судбини. Немачку је школу посећивало свега 190, Српску школу у Горњој вароши, чији је учитељ био плаћан из Градске касе,

46, јеврејску 17 деце, док би осталих 314 који полазе четири разреда (2 прва и по један други и трећи Српске и два разреда Грчке школе) остали, поврх оних 977, без сваке наставе да Српска и Грчка школска општина не издржава из својих сретстава своје школе. Доходак школског фонда да износи 700 форинти од главнице од 24000 форинти, док се трошак за издржавање учитеља и школа пење на 1954 форинти годишње, па се мањак од 1254 форинти мора да подмири сакупљањем, што врло тешко иде. У Карловцима се два српска учитеља плаћају као и немачки из Градске касе, а трећи из Грађанског фонда који у Земуну не постоји, а онде су и српски учитељи снабдени писарничким потребама и српска школска деца добијају награде за марљиво учење. На концу, Магистрат истиче да од 32066 форинти и 21 крајцаре градских прихода, плаћају православни 29081 форинти и 41 крајцару, а припадници осталих вероисповести само 2900 форинти и 40 крајцара.¹⁵

Дворски ратни савет, својом одлуком од 10. VIII. 1822 године, није уважио овај предлог Магистрата с образложењем да у Земуну постоји школа — Немачка — коју могу српска деца да полазе, па им не треба посебна школа. Затим, одређује да Школску комисију за Српску школу има сачињавати једно магистратско лице православне вере, окружни прота и најстарији српски учитељ, као што је случај у Белој Цркви и у граничарским региментама, а поред тога, школа је подвргнута надзору Магистрата. Неиспитани се учитељи не смеју постављати, нити се може поставити иједан српски учитељ без потврде Генералне команде. Ова, опет, не сме да постави за учитеља ниједно лице без прописаног сведочанства о његовој учитељској способности, а то може да буде и сведочанство издано од Педагошке школе у Карловцима или од ондашње Конзисторије. Општину треба позвати да с учитељима склопи уговор. У погледу дисциплине и опште наставе

¹⁵ АГВ ЗМ: кутија 420, Г. 1822, Р. бр. 636.

остају народне школе под врховним надзором Ц. кр. школског директора постављеног за цео Генералат. Овај је овлаштен да од свих школа тражи исказе и поднеске, да приликом својих визитација присуствује испитима, да се осведочи о методу наставе, па, ако опази нешто што је на штету образовања ове младежи, с обзиром на државу, да о том одмах извести.¹⁶

Такво је стање остало све до друге

¹⁶ АГБ ЗМ: кутија 433, Г. 1822, Р. бр. 1328.

¹⁷ У седамдесетим годинама службовали су у Српској школи у Земуну напредни учитељи (Петар Деспотовић, Мита Нешковић и

половине деветнаестог столећа, када је Српска школа не само модернизована и прилагођена духу времена него су и њени учитељи¹⁷ били плаћени из Градске касе. То је потрајало све до прикључења Земуна, односно Војне границе, Хрватској, када је издржавање Српске школе пало опет на терет Српске црквене општине и тако је остало све до Првог светског рата, када је њен рад био обустављен.

др.) који су издавали стручне педагошке листове: *Нова школа* и *Дечји пријатељ*, од кога се неколико бројева налази у Архиву града Београда.

L'ECOLE SERBE DE ZEMUN AU XVIIIe SIÈCLE

L. CELAP

Fondée en 1745, l'Ecole serbe à Zemun avait en 1770 deux personnes enseignantes, payées avec de l'argent provenant des quêtes faites le dimanche et les jours de fête à l'église. Les enfants apprenaient la langue slave ecclésiastique et les quatre opérations élémentaires de calcul. L'École n'était pas approvisionnée et l'hiver les enfants devaient porter une bûche chacun pour le chauffage de la classe. En 1812 un fonds scolaire fut institué, servant à payer les instituteurs, parce que les autorités de l'État ne permettaient pas que les instituteurs serbes fussent payés par la caisse de la Ville, comme c'était le cas avec l'École et les instituteurs allemands et quoique les Serbes, formant la majorité de la population de Zemun, aient supporté le plus gros des charges publiques. Ce qui plus est, les autorités de l'État cherchaient non seule-

ment à surveiller l'enseignement donné à l'École serbe, mais elles s'étaient appropriées le droit de nommer les instituteurs serbes, ce à quoi les Serbes résistaient et passaient outre ces prescriptions légales. Dans la seconde moitié du XIXème siècle les écoles serbes étaient à la charge de la Caisse de la Ville tant que la Frontière Militaire, ensemble avec la ville de Zemun, n'ait été incorporée à la Croatie; depuis, c'était à nouveau la Communauté confessionnelle serbe qui avait à subvenir aux besoins de l'École serbe à Zemun et il en était resté ainsi jusqu'à la Première guerre mondiale, quand l'École serbe a dû cesser de fonctionner.

Illustration dans le texte:

Fig. 1 — Vue de Zemun en 1789